

Till avhandlingens svaga sida hör enligt min mening att de (ambitiösa) metodiska och analytiska ansatserna inte i tillräckligt hög grad har renodlats. Jag syftar huvudsakligen på hur analysen av berättelserna har genomförts. Jag skulle önska ett tydligare grepp om hur berättelsernas form, stil och mening har analyserats som en enhet. Delvis skymms denna analys av att berättelserna inte behandlas som helheter i den redovisade analysen, att deras form eller struktur inte synliggörs för läsaren. Men mitt sammanfattande omdöme kvarstår. Avhandlingen ger ett viktigt och nyanserat kunskapsbidrag som jag tycker borde ha stor relevans för många av de processer som enskilda människor erfar i ett föränderligt Europa.

Georg Drakos, Stockholm

Patrik Lundell: *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850*. Nordic Academic Press, Lund 2002. 384 s., ill. English summary. ISBN 91-89116-45-3.

I sin avhandling *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850* beskriver idé- och lärdomshistorikern Patrik Lundell den moderna pressens genombrott som en mer komplicerad historia än man tidigare antagit. I stället för att utgå från ett riksperspektiv, vilket är vanligt i idéhistoriska studier, har han anlagt ett regionalt perspektiv. Vissa mönster och tendenser syns tydligare om man lämnar huvudstadens många tidningar och tidskrifter och i stället koncentrerar sig på provinsens vid denna tid relativt sett färre tidningar. Den provins som sätts under luppen i avhandlingen är Östergötland, där städerna Linköping och Norrköping är tacksamma att studera såsom varande varandras kontraster.

Pressen i provinsen bygger på ett omfattande källmaterial, där bl.a. *Norrköpings (Weko-)Tidningar* (grundad 1758, ”mormor” gemenligen kallad) och *Linköpings Bladet* intar några av de centrala rollerna. Men även andra tidningar kastar nytt ljus över och nyanserar bilden av de tidningar och de Stockholmsredaktörer, som ofta lyfts fram som ett slags pressens hjältar i huvudstaden.

I avhandlingen står inte de studerade tidningarnas idéinnehåll i centrum för intresset utan snarare de villkor och principer efter vilka tidningsinnehållet gestaltades. Det handlar således om vilka som producerade tidningarnas innehåll, utifrån vilka premisser och varför.

I avhandlingen studeras praktiker och föreställningar om hur idéer spreds och kommunicerades (s. 8). ”*Pressen i provinsen* gör anspråk på att säga något väsentligt om samtidens förståelse av tidningslitteraturens struktur och syfte liksom om den publicistiska praktiken, i första hand i Östergötland, från mitten av 1700-talet till och med den moderna pressens genombrott under 1800-talets förra hälft.” Sålunda formulerar sig Lundell i inledningen (s. 14), för att sedan raskt i tre punkter sammanfatta studiens viktigaste resultat, vilka anses vara giltiga även utanför Östergötland. Varför han gör det redan i inledningen står inte helt klart. Det kan förvisso vara pedagogiskt, även om ett ”spänningsmoment” försvinner när läsaren får huvudresultaten presenterade redan inledningsvis. Det innebär också ofrånkomligen vissa upprepningar, inte minst när man kommer till avslutningskapitlet.

I sin studie kommer Lundell bl.a. fram till att det under 1700-talet fanns ett ideal för hur de allmänna tidningarna skulle fungera. Idealet innefattade föreställningar om en fri och öppen åsiktskonkurrens, något som vanligen brukar associeras med den liberala pressen under första delen av 1800-talet. Under 1700-talet dominerade emellertid en medborgerlig tidningslitteratur, vilket innebar att tidningsutgivarna ansåg sig ha en skyldighet att införa insänt material, då de betraktade tidningarna som en del av det offentliga samtalet. Tidningarna skulle således inte spegla eller representera särskilda åsikter eller fraktioner utan i stället vara ett samtal till samhällets fromma. Kommunikationen medborgarna emellan skulle med sanningens hjälp befordra det allmänna bästa. Detta ideal omsattes också i publicistisk praktik.

Lundell framhåller vidare att den moderna pressens födelse inte skedde över en natt utan fastmera var en utdragen process som påbörjades i början av 1800-talet, då redaktören blev alltmer enväldig och bestämde vad som skulle införas. Tidningens innehåll kom härigenom i allt högre utsträckning att förknippas med utgivaren. Denna utveckling kan beskrivas som en professionaliseringsprocess, men var tillika en marginalisering av den medborgerliga tidningslitteraturen. Det var inte längre självklart att det insända materialet från läsarna publicerades. I stället etablerades successivt den moderna opinionsbildande pressen. Den medborgerliga tidningslitteraturen var emellertid seglivad och ute i provinsen fanns reminiscenser av den ännu i mitten av 1800-talet.

Det, enligt författarens egen uppfattning, mest överraskande av studiens resultat är att de falanger som

brukar utpekade som ”verktyg för en representativ offentlighet eller som fiender till tryckfriheten i sig var de som allra tydligast artikulera och försvarade fri åsiktskonkurrens i en kritisk rationell offentlighet öppen för alla” (s. 279). Ljusets fiender är således inte alltid vad de synes vara, en sanning som står sig även i andra (forsknings)sammanhang.

Lundells avhandling utgör ett gott exempel på väl genomförd presshistorisk forskning som fokuserar idéer och idéströmningar ute i landet. Detta är lovvärt och behövt eftersom, vilket författaren mycket riktigt påpekar, ett antal etablerade sanningar sannolikt skulle få revideras om det regionala och lokala perspektivet uppmärksammades i större utsträckning. Som etnolog inser man snabbt det rimliga i att rikta sökarljuset mot andra delar av landet än Stockholm, Lund och Uppsala, som ofta fått representera Sverige i idéhistoriska studier. Pressen i provinsen fick naturligtvis impulser och idéer ifrån huvudstaden och andra (lärda) centra, men kultiverade dem i den regionala och lokala jordmånen. De frukter som därvid skördades var inte identiska med sina urbana kusiner, även om det fanns en släktskap.

Pressen i provinsen är en läsvärd och välskriven avhandling. Den är av intresse för bl.a. humanister och samhällsvetare, som intresserar sig för det offentliga samtalet i det förflutna och i samtiden. Patrik Lundell är en flyhänt skribent med en välvässad penna. Kanske ligger det i sakens natur för en pressforskande idéhistoriker. Som en mycket liten randanmärkning kan påpekas att det i avslutningen nämnda torget i Norrköping, Skvallertorget, förmodligen av de flesta idag associeras med samtal, skvaller och sladder. Att det enligt uppgift, eller lokal folklore, en gång benämnts Skvalltorget på grund av de närbelägna skvaltkvarnarna i Motala ström är sannolikt föga känt utanför Stadsmuseets murar. Men helt förgäta är det inte.

Birgitta Meurling, Uppsala

Frans Oddner: *Kafékultur, kommunikation och gränser*. Lund dissertations in sociology, Lund university 2003. 296 s. English summary. ISBN 91-7267-152-2.

Frans Oddners doktorsavhandling *Kafékultur, kommunikation och gränser* handlar just om kaféet som mötesplats. Författaren vill se det konkreta samspelet mellan människor. Det gör han utifrån ett så heterogent socialt fenomen som kafébesök och hans ambition är att göra det

med hjälp av de samtal, respektive sekvenser av samtal, som han suttit på kafé och lyssnat på och sedan transkriberat, anonymiserat och analyserat. Genom att sätta detta samspel i samband med samhällliga och kulturella omständigheter vill han förstå både vad som händer i samtalen och i samhället. En av utgångspunkterna är att de alltmer populära kafébesöken säger något om vår tid. Han vill försöka förstå kafébesök som umgängesform men också den renässans kaféerna genomgått de senaste decennierna. 1900-talets kaféhistorik har många paralleller. Man kan t.ex. jämföra med biografernas uppsving på 1920-talet och kraftiga nedgång på 1960-talet, vilket hade samband med bl.a. högre levnadsstandard som gjorde folk mindre trångbudda, samtidigt som teve gjorde sitt intåg. Man började dricka sitt kaffe framför teven och bjuda hem släkt och vänner i allt högre utsträckning snarare än att besöka kaféerna eller biograferna.

Oddner är intresserad av de gränser som deltagarna i samspelet upprättar. Med gränser menar han inte sociala eller samhällliga gränser, utan gränser i Johan Asplunds mening, dvs. gränser som uppstår i vad Asplund kallar ”den elementära gemenskapen”. Detta redogör Oddner för i bokens första kapitel. Han menar att alla möten vilar på gränser och resonerar kring gränser ur socialpsykologisk aspekt. Han analyserar ett antal observerade kafésamtal och försöker utifrån dessa förstå hur gränser uppstår, prövas, hotas och varieras. Kan en analys av gränsbegreppet på något sätt fördjupa förståelsen av samtalsprocessen, undrar han.

De drygt 60 sidor som därefter följer är en intressant kulturhistorisk exposé över kafélivets historia. Här resonerar författaren t.ex. om den politiska roll kafélivet en gång hade. Den rollen menar han att dagens kaféer inte har, åtminstone inte i nuläget. I dessa resonemang förstår man att Oddner är kritisk till, och kanske besviken på, frånvaron av alternativ till dagens politiska expertis och vad han kallar en massmediaelit. Kaféerna fungerar som en sorts social offentlighet av betydligt mer demokratisk karaktär: ”Med kafébesöket ställer man sig utanför sin vardagliga tillvaro samtidigt som man befinner sig mitt i denna”, skriver han i avslutningen (s. 269). Denna lokala offentlighet utspelar sig i de Asplundska elementära gemenskaperna och det är denna informella sociala värld Oddner intresserar sig för. En annan polemik förs gentemot Erving Goffman som, om jag har uppfattat det rätt, har haft en stor inverkan på Oddner genom att både inspirera och peka på att ytterligare verktyg behövdes för att se kafélivets sociologiska betydelse (s. 16f.).